Наставно-научном већу Филозофског факултета

Универзитета у Београду

Београд, 10. XI 2026. године

На седници Одељења за историју уметности 21.10. 2026. и на седници Наставнонаучног већа Филозофског факултета у Београду 5. 11.2026. изабрани смо у комисију за оцену и одбрану докторске дисертације Марије Покрајац *Архитектура бановина Краљевине Југославије (1929–1941).*

По увиду у дисертацију, дајемо следеће мишљење:

РЕФЕРАТ О ЗАВРШЕНОЈ ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Марија Покрајац рођена је 18.4.1989. године у Сремској Митровици. Основне академске студије историје уметности завршила је на Филозофском факултету Универзитета у Београду, у периоду од 2009. до 2013. године, одбранивши завршни рад *„Архитекта Александар Бугарски“*, који је био основа за изложбу коју је ауторка реализовала у Музеју народног позоришта у Београду, под називом *Александар Бугарски-неимар по мери краља*. Мастер академске студије историје уметности завршила је на истом факултету, у периоду од 2015. до 2016. године, одбраном мастер рада под насловом *„Архитекта Данило Владисављевић“*.

Током досадашњег научноистраживачког рада бавила се проучавањем архитектуре и уметности, са посебним интересовањем за архитектонско наслеђе Србије и југословенског простора у периоду између два светска рата. Докторске академске студије на Одељењу за историју уметности Филозофског факултета Универзитета у Београду уписала је 2018. године. Прихваћена тема докторске дисертације носи назив *Архитектура бановина Краљевине Југославије (1929–1941).*

Била је ангажована као сарадник на пројектима Одељења ликовне и музичке уметности Српске академије наука и уметности (САНУ), са фокусом на обраду заоставштине архитеката који су били чланови академије. Своја научна истраживања, која су примарно усмерена на историју архитектуре 19. и 20. века, излагала је на домаћим и међународним научним скуповима, од којих се издвајају *Критичка историја преиначавања јавних простора Београда (19-20. век)*, *Архитектура и визуелне уметности у југословенском контексту (1918-1941), Никола Добровић: Поводом 125 година од рођења, Награда за најлепшу фасаду у Београду између два светска рата, Срем-српски народ, историја и култура.*

Објавила је више од двадесет научних и стручних радова у истакнутим научним часописима као што су *Наслеђе*, *Зборник Матице српске за ликовне уметности*, *Годишњак града Београда*, *Култура, Serbian Studies: Journal of the North American Society for Serbian Studies, ICOM-Časopis nacionalnog komiteta međunarodnog saveta Muzeja, Фрагменти-часопис за архитектуру и урбанизам.*

Додатно се усавршавала кроз стручне програме из области управљања збиркама као што су *Collections Management Certification program – Fionn Zarubica Learn*, курс *9 смрти кустоса – како бити/постати релевантнији,* Семинар Музеја примењене

уметности *Мера за меру*, едукацију *Creative Leaders Academy, Culture and Creativity for the Western Balkans*, *Скривени углови Београда* у организацији Центра за музеологију и херитологију Филозофског факултета у Београду.

У периоду од 2022. до 2025. године радила је као директорка Музеја наивне уметности „Илијанум“ у Шиду. Током свог рада у овој установи, водила је пројекте обнове музејске зграде, модернизације депоа и дигитализације збирки. Такође је организовала неколико изложби, и стручних предавања међу којима се издваја поставка *„Шумановић и Босиљ: Од поетског реализма до симболичке наивне уметности“* у Дому Војске Србије, као и предавање у Галерији Матице српске *Феномен Босиљ у контексту савремене историје уметности и популарне културе двадесетог века.*

Докторска дисертација *Архитектура бановина Краљевине Југославије (1929–1941)* обима је 607 страна, од којих је 509 страна посвећено анализи предметне теме, 20 страна прилога у виду табеларног приказа, 24 стране са списком илустрација, и 54 стране са списком извора и библиографије. У додатне прилоге без нумерације спадају Апстракт и кључне речи на српском и енглеском језику, као и списак скраћеница, као и биографија аутора и Изјава захвалности.

2. Предмет и циљ дисертације

Предмет истраживања докторске дисертације јесте архитектонска делатност на простору девет бановина Краљевине Југославије, од њиховог успостављања 1929. године до слома Краљевине Југославије 1941. године. Истраживање је усмерено на сагледавање архитектонске продукције у специфичном политичком, друштвеном, економском и културном контексту, са посебним нагласком на делатност техничких бановинских одељења и изградњу јавних грађевина.

Основни фокус рада, до ког се долази применом дедуктивног приступа у истраживању, заузимају управне зграде, односно палате девет бановина, подигнуте или адаптиране у Новом Саду, Нишу, Скопљу, Љубљани, Бања Луци, Сарајеву, Сплиту, Загребу и Цетињу, као и конкурсна решења и идејни пројекти за неизведену зграду Бановине Хрватске. Ови објекти разматрани су са становишта њихове архитектонске структуре, стилских карактеристика, функционалне организације, урбанистичког положаја и симболичког значења. Поред централног корпуса управних зграда, предмет истраживања обухвата и шири преглед политичких, економских, социјалних и културних прилика, које су утицале на градитељску активност на простору бановина, посебно оних архитектонских остварења која су била повезана са државном репрезентацијом, модернизацијом и идеолошким обликовањем јавног простора. Истраживање је обухватило и анализу конкурсних процедура, реализованих и нереализованих пројеката, питања ауторства и атрибуције појединих грађевина, као и делатност архитеката и инжењера који су учествовали у обликовању јавног градитељства у међуратном периоду.

Примарни циљ дисертације јесте систематизација и проширивање постојећих научних сазнања о архитектури бановина Краљевине Југославије, као и њено сагледавање у контексту односа између државне идеологије, административног устројства, архитектонске праксе и регионалних особености.

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

У истраживању су постављене четири основне хипотезе.

Прва хипотеза полази од претпоставке да архитектуру бановина Краљевине Југославије одликује специфичан стилски синкретизам и функционална разноликост, као директан продукт свесног прилагођавања монументалних државних аспирација регионалним специфичностима и утилитарним захтевима управних тела.

Друга хипотеза заснива се на претпоставци да обим, динамика и архитектонски квалитет изградње јавних објеката нису били уједначени, већ су примарно зависили од степена политичке, социјалне и културне развијености сваке појединачне бановине која се огледала у демографској и образовној структури становништва, степену урбанизације, привредним и инфраструктурним капацитетима као и деловању и заступљености културних, просветних и друштвених установа.

Трећа хипотеза почива на претпоставци да бановинске управне зграде које су адаптиране или наменски грађене, пре и током трајања бановинског уређења данас не функционишу само као градске реперне тачке, већ као материјализовани просторни симболи интегралног југословенства, са незаобилазном улогом у архитектури међуратног периода, и историји градитељства појединачних јужнословенских нација. Четврта хипотеза полази од претпоставке да неуједначеност сачуване архивске грађе, техничке документације и конкурсних материјала представља значајан истраживачки изазов, али истовремено отвара могућност за нова тумачења и допуњавање досадашњих историографских сазнања о архитектури и градитељској делатности на простору бановина.

4. Кратак опис садржаја дисертације

Докторска дисертација структурирана је у осам тематских целина односно Увод, Методологија научног истраживања докторске дисертације, Преглед политичких, друштвених и економских прилика у Краљевини Југославији у време постојања бановина као територијалних јединица, Административна подела Краљевине Југославије на бановине, Бановине Краљевине Југославије, Архитектура Бановина Краљевине Југославије, Управне зграде бановина, Закључак. Уз тематске целине приложени су и Апстракт и Листа скраћеница, као и Прилог 1: Табеларни приказ биографских и библиографских података аутора управних зграда бановина и банских двора, Списак илустрација, Извори и библиографија, као и биографија аутора.

У уводном делу дефинисани су предмет и циљ истраживања, хронолошки и просторни оквир, као и значај проучавања архитектуре бановина у контексту историје архитектуре и културног наслеђа Краљевине Југославије.

У поглављу посвећеном методологији научног истраживања изложени су детаљан план истраживања, полазне хипотезе, основни појмови коришћени у раду. У осврту на изворе и досадашња истраживања посебна пажња је посвећена примарним и секундарним изворима који су били полазиште за истраживање и научно сагледавање предмета истраживања.

Наредна целина обухвата преглед политичких, друштвених и економских прилика у Краљевини Југославији у периоду постојања бановина. У њој су размотрени административно-територијално устројство државе, политичке околности које су довеле до увођења бановинског система, као и идеолошки и културни механизми

којима је државни врх настојао да афирмише концепт интегралног југословенства.

У наредном поглављу обрађена је тема административне поделе Краљевине Југославије на бановине, са посебним освртом на устројство банске управе, али и на именовање бановина у циљу брисања историјских, и увођења симболичких, природних граница државе.

Потом је свака административна јединица обрађена са политичког, економског, социјалног и културног становишта, у циљу контекстуализације архитектонске продукције у свакој бановини посебно, што је обрађено у наредном поглављу, где је дат преглед архитектуре сваке од девет бановина, као и бановине Хрватске, са посебним освртом на развој архитектуре и урбанизма под окриљем интегралног југословенства. У оквиру ових целина, које су обухватале архитектуру административних центара, потом архитектуру ван административних центара, као и сакралну архитектуру и меморијалну скулптуру сваке бановине, разматрани су значајнији јавни објекти, архитектонска остварења, урбанистички подухвати и активности реализоване под покровитељством бановинских техничких одељења. На тај начин је омогућено сагледавање архитектонских токова унутар појединачних административних области, али и њихово међусобно поређење. Последња целина дисертације посвећена је архитектури управних зграда бановина. Анализа је организована хронолошки, према времену настанка и развоју појединачних објеката. Разматрани су њихови историјски предуслови, ауторство, архитектонска концепција, стилске карактеристике, просторна организација, урбанистички положај и значај у оквиру репрезентације државне власти. Посебна пажња посвећена је конкурсним процедурама, реализованим и нереализованим решењима, као и променама пројектних концепција током процеса изградње.

Завршна аналитичка целина посвећена је идеолошком, друштвеном и културном значењу архитектуре управних зграда бановина у савременом контексту. Размотрени су њихова историјска и споменичка вредност, данашња намена, стање очуваности, могућности адаптације, ревитализације и заштите, као и значај ових објеката у савременом тумачењу архитектонског наслеђа. Након овог поглавља следи закључак који расветљава значај теме за ширу научну заједницу, са акцентом на потврди полазних хипотеза научног истраживања. Потом следе прилози у виду табеларног приказа биографије и библиографије о ауторима бановинских зграда, списак илустрација, и на крају извори и библиографија који су коришћени у раду.

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације

Докторска дисертација Архитектура бановина Краљевине Југославије (1929-1941) представља систематично и интердисциплинарно истраживање архитектонске делатности на простору бановина Краљевине Југославије у периоду од 1929. до 1941. године. Њен научни допринос огледа се пре свега у проширивању постојећих сазнања о међуратној архитектури, кроз целовитије сагледавање односа између административног система, државне идеологије и градитељске праксе.

Један од најзначајнијих резултата истраживања јесте систематизација архитектонског наслеђа свих девет бановина, са посебним освртом на управне зграде као најрепрезентативнији тип јавне архитектуре овог периода. На основу анализе доступне архивске, техничке и хемеротечке грађе, као и непосредног проучавања објеката, омогућено је потпуније сагледавање њиховог настанка, архитектонских карактеристика, аутора и историјских околности.

Посебан научни допринос представља истраживање делатности техничких бановинских одељења, чија је улога у развоју јавног градитељства до сада била недовољно систематично обрађена у архитектонској историографији. Њихов рад разматран је у контексту односа централних државних прописа и локалних услова изградње, чиме је указано на институционалне механизме који су обликовали архитектонску продукцију у бановинском периоду.

Истраживање је показало да архитектонско обликовање бановинског периода није било једнообразно, већ је зависило од специфичних историјских околности, затеченог градитељског наслеђа, урбанистичког контекста, финансијских могућности и стручних капацитета сваке бановине. Стога се архитектура овог периода не може свести на постојање јединственог бановинског стила, већ је потребно разумети је као сложену и разноврсну градитељску праксу унутар заједничког административног и идеолошког оквира. Значајан допринос представља и разматрање управних зграда као материјалних носилаца државне идеологије и концепта интегралног југословенства. У дисертацији је указано на начине на које је архитектура учествовала у обликовању јавног простора, визуелној репрезентацији државне власти и настојањима да се кроз монументалну јавну архитектуру афирмише идеја државног и националног јединства.

У том контексту посебно је значајно разматрање потамонима, односно назива бановина изведених из имена река, као једног од елемената административног и симболичког преобликовања државног простора. Овај аспект истраживања омогућава шире сагледавање односа између географских одредница, административне организације и идеолошких стратегија Краљевине Југославије.

Истраживање је допринело и проширивању сазнања о појединим архитектима, инжењерима и другим учесницима у процесу пројектовања и изградње јавних објеката. Анализом конкурсне документације, техничких планова и других примарних извора разматрана су питања ауторства, атрибуције, пројектних измена и реализације појединих грађевина. Посебан значај имају и подаци о нереализованим конкурсним решењима, која сведоче о ширим архитектонским и урбанистичким амбицијама државе.

Поред тога, дисертација доприноси разумевању регионалних разлика у развоју јавне архитектуре, али и појединих примера приватних здања која су обрађена због значаја за шири урбанистички контекст. Указано је на чињеницу да су политичке, социјалне и културне прилике, као и степен економске развијености појединих бановина, утицали на обим и динамику градитељске активности, али и на могућности примене савремених архитектонских решења. На тај начин архитектура није посматрана искључиво као формални и стилски феномен, већ као део сложених процеса модернизације, административне организације и идеолошке репрезентације државе. Најзад, дисертација указује на савремени значај архитектонског наслеђа бановинског периода, које и данас представља важан део културне баштине простора некадашње Краљевине Југославије. Његова распрострањеност на територији више данашњих држава додатно наглашава потребу за компаративним истраживањима, међународном сарадњом и систематичнијим приступом заштити и презентацији ових објеката.

6. Закључак

Докторска дисертација *Архитектура бановина Краљевине Југославије (1929–1941)* представља истраживање једног значајног, али у досадашњој архитектонској

историографији недовољно систематично обрађеног периода. На основу критичког проучавања архивске, хемеротечке, фототечке и библиографске грађе, као и непосредног истраживања архитектонских објеката, рад пружа систематизован преглед градитељске делатности и доприноси проширивању досадашњих сазнања о архитектури овог периода. Резултати истраживања указују на то да архитектонска продукција у време бановинског уређења није представљала јединствен и стилски хомоген феномен, већ сложену градитељску праксу обликовану унутар заједничког административног и идеолошког оквира. На њен развој утицали су различити фактори, међу којима су посебно значајни затечено архитектонско и урбанистичко наслеђе, економске могућности, технички и кадровски капацитети, као и деловање бановинских техничких одељења. На тај начин потврђена је важност сагледавања архитектуре не само као формалног и стилског феномена, већ и као резултата сложених институционалних и друштвених процеса. Посебно место у истраживању заузимају управне зграде бановина, које су, поред своје административне и функционалне намене, имале значајну улогу у репрезентацији државне власти и афирмацији концепта интегралног југословенства. Њихова архитектонска решења, урбанистички положај и симболичка значења сведоче о настојањима државе да кроз јавну архитектуру обликује и представи сопствени идентитет. У том контексту разматрани су и потамоними, односно називи бановина изведени из имена река, као део шире стратегије административног и симболичког преобликовања државног простора.

Научни допринос дисертације огледа се у систематизацији архитектонског наслеђа бановинског периода, допуњавању сазнања о делатности техничких бановинских одељења, преиспитивању питања ауторства и атрибуције појединих грађевина, као и у анализи односа између архитектонске праксе, државне идеологије и регионалних особености. Истраживање указује и на значај очувања и даљег проучавања овог архитектонског наслеђа, које представља важан сегмент културне баштине простора некадашње Краљевине Југославије. Сагледана у целини, дисертација доприноси потпунијем разумевању архитектонских токова у Краљевини Југославији у периоду 1929–1941. године, али и отвара могућности за даља истраживања односа архитектуре, државне управе и идеологије у међуратном периоду.

У Београду, 10. XI 2026. године

Потписи чланова комисије:

др Иван Стевовић, редовни професор

Филозофски факултет у Београду

др Симона Чупић, редовни професор

Филозофски факултет у Београду

др Марта Вукотић, редовни професор

Филозофски факултет, Универзитет у Приштини, са привременим седиштем у Косовској Митровици